

Teorie raného psychosociálního vývoje: vznik rané citové vazby (attachment)

Za poskytnutí podkladů děkuji doc. Mgr. Lence Lacinové, Ph.D. a Mgr. Zuzaně Masopustové, Ph.D.

Prezentace čerpá i z materiálů Mgr. Rii Černé (o. s. Almathea) a Mgr. Jany Kocourkové (LUMOS)

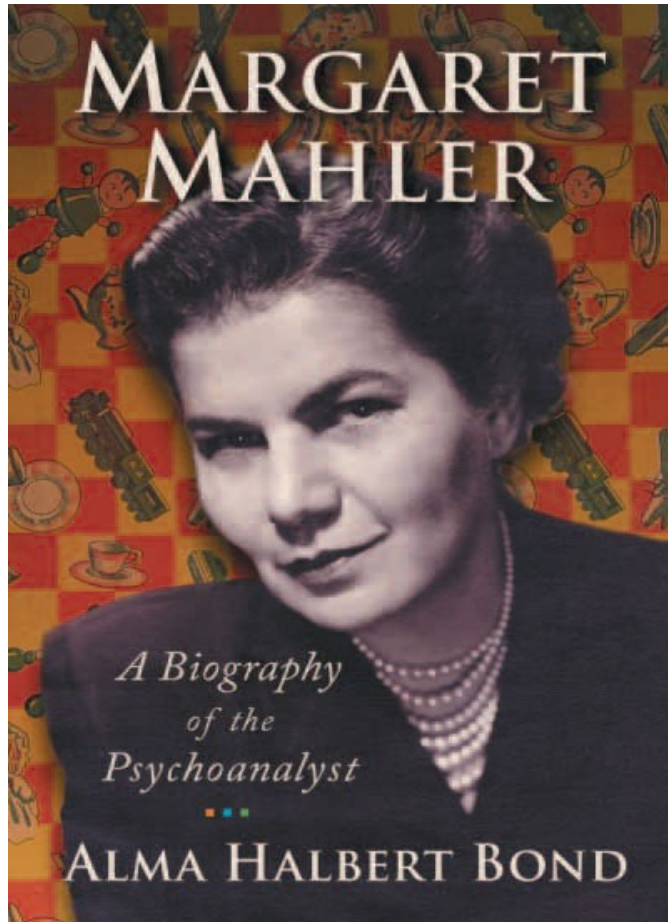
-
- Připomenutí: zájem o raný vývoj po Freudovi (a v jeho stopách):
 - E. H. Erikson: důvěra, autonomie
 - R. Spitz: vývoj objektivních vztahů
 - M. Mahlerová: fáze vývoje Ega, separace, individuace
 - D. W. Winnicott: vývoj „self“, význam „dost dobré matky“
 - ...
 - **Teorie rané citové vazby** (*attachment*; J. Bowlby, M. Ainsworthová)
-

Pozdější psychoanalytické teorie s důrazem na rané dětství: René Spitz (1897–1985)

- Stádia:
 - **Preobjektální** (asi do 3.měs.
 - **S. předběžného objektu** (do 6. – 8. měs.): reakce na spatření obličeje, iniciativní úsměv
 - **S. objektu (objektní)**: rozlišení mezi známou a cizí tváří, pečující osoba je „libidinózně obsazený objekt“, vytváří se specifický vztah
 - „úzkost osmého měsíce“, „strach z cizince“, „anaklitická deprese...

Pozdější psychoanalytické teorie s důrazem na rané dětství: **Margaret Mahler** (1897–1985)

■ Dva hlavní vývojové úkoly:

- naučit se žít s ostatními
- naučit se udržet si od ostatních odstup

Fáze vývoje Ega:

- **Autistická fáze** (do 2 měs.)
- **Symbiotická fáze** (2–6 měs.)
- **Separačně-individuační fáze** (6 měs.–2 r.)
 - subfáze diferenciacce
 - subfáze praktikování
 - subfáze znovusbližování
- **(sub)fáze stálosti objektu/individuality** (2–3 roky) *

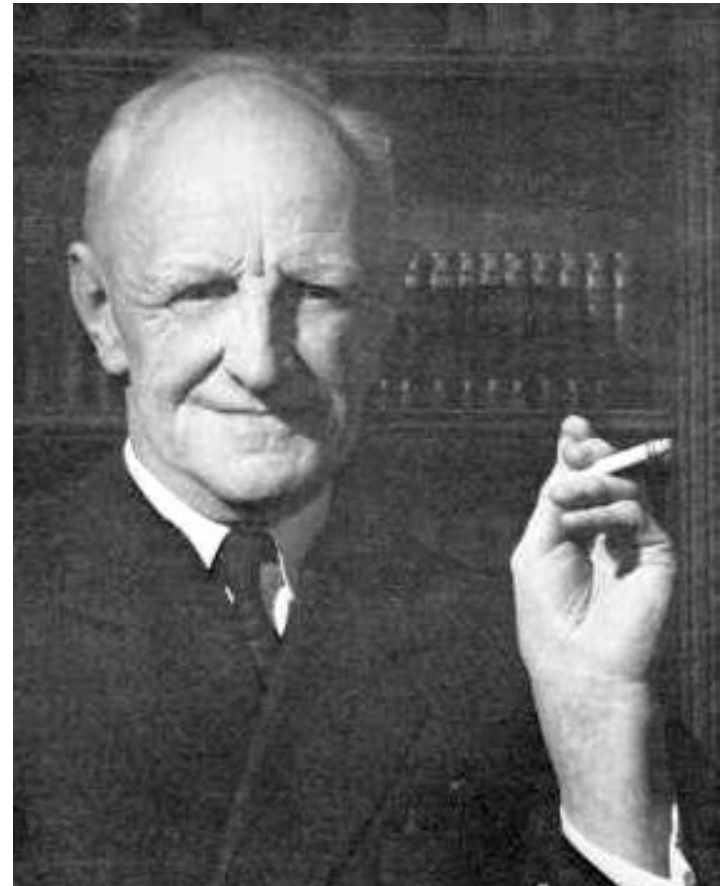
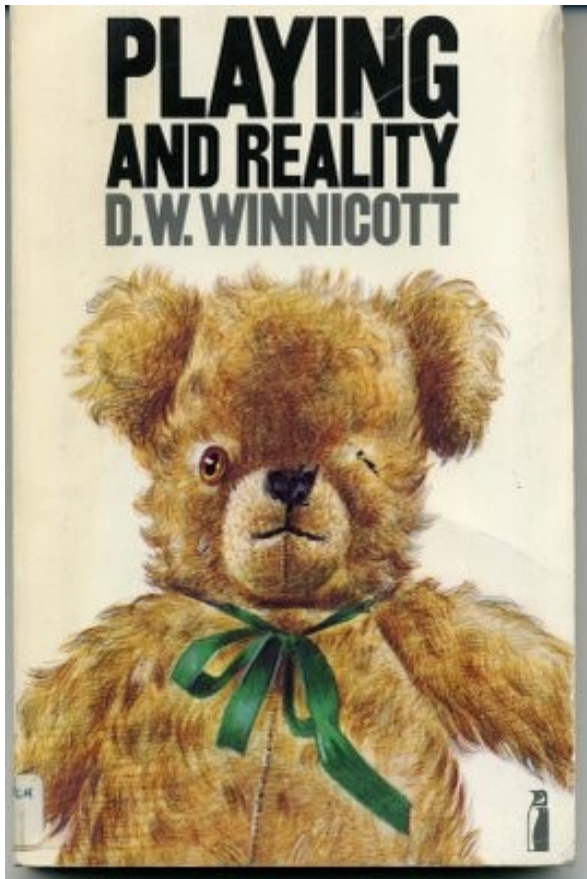
*popř. ve skutečnosti celoživotní; **teorie objektních vztahů** zdůrazňuje zásadní důležitost raného vztahu s mateřskou postavou (primární objekt) a zakládání osobnostní struktury v 1. roce života

Pozdější psychoanalytické teorie s důrazem na rané dětství: **Donald W. Winnicott** (1896–1971)

- Koncept „**držení**“ (*holding*)
- **Separační úzkost**
- **Přechodový (tranzitorní) objekt** tlumící úzkost a umožňující separaci (přikrývka, hračka...)
- „Antisociální tendence“
- Uspokojení vs. frustrace, dobrý vs. špatný objekt – „**dosti dobrá matka**“ je zdrojem uspokojení a poskytuje (přiměřenou) příležitost k prožitku frustrace
- Význam **hry**
- Vývoj „pravého“ a „falešného“ **self**

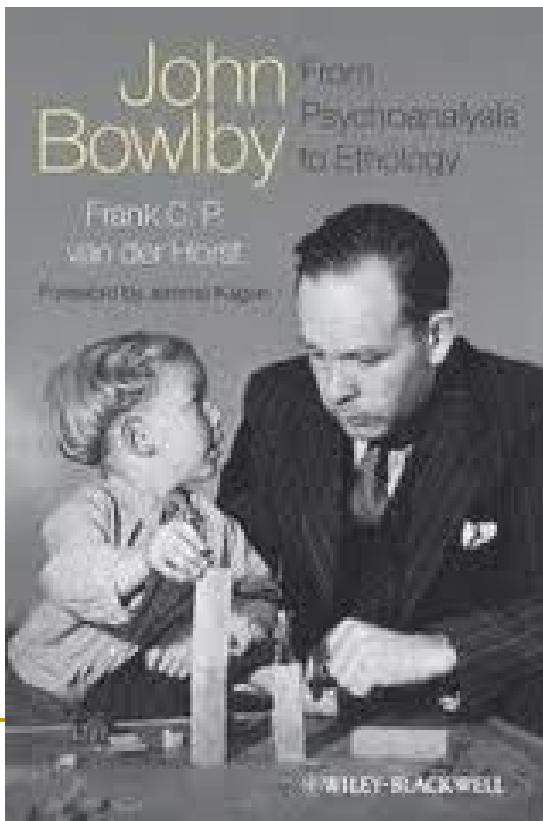

Pozdější psychoanalytické teorie s důrazem na rané dětství: D. W. Winnicott (1896–1971)

Teorie vývoje citového přilnutí - vazby (*attachment*)

- John Bowlby (1907–1990)
- Mary Ainsworthová (1913–1999)

Mount John Bowlby (15,899 ft.)

Peak Mary Ainsworth (15,131 feet)

Berkoldoy Mountain region - on the border between Kyrgyzstan and China

Teorie raného přilnutí (vazby) jako teoretická syntéza dalších směrů

■ Psychoanalýza

- je akceptována důležitost raných zkušeností
- reviduje se naopak předpoklad o prvořadosti sexuálního pudu

■ Etologie a evoluční věda

- je akceptována koncepce vrozeného repertoáru chování
- metoda přímého pozorování interakce dítě - matka
- zdůrazňuje se evoluční význam adaptivního chování tohoto typu

■ Psychologie (experimentální směr, teorie učení)

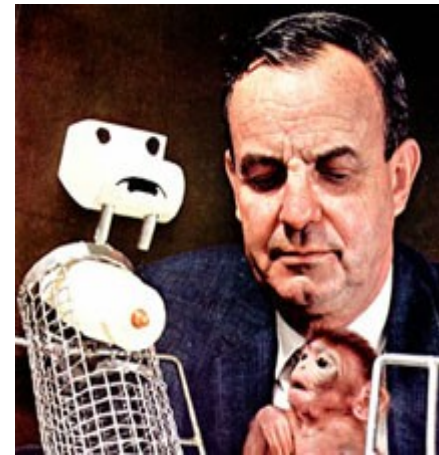
- do výzkumu raných zkušeností se začleňují experimentální studie
-

Významný příspěvek k teorii citové vazby

Harry F. Harlow, “Love
in Infant Monkeys,”
1959

Mateřská deprivace u
mláďat makaka rhesus

[https://www.youtube.com/
watch?v=OrNBEhzjg8I](https://www.youtube.com/watch?v=OrNBEhzjg8I)

Návod z etologie – poněkud humánnější varianta

- „Housata jsou při narození naprogramována, aby následovala první figuru, která se před nimi objeví, většinou husu, ale v tomto případě následují fylogeneticky vzdáleného dvojnožce Konrada Lorenze...“ (Hardy: *Mother nature: a history of mothers, infants, and natural selection*, 1999)

<https://www.youtube.com/watch?v=eqZmW7uIPW4>

Jak probíhá proces vzniku vazby u Homo sapiens?

- Je zřejmé, že dětské mládě **chce zůstat v blízkosti** attachmentové figury...
- Dítě je ale **neschopné** od narození přibližně až do jednoho roku věku attachmentovou figuru **následovat**

Fáze vzniku vazby

- 1) **před vznikem vazby** (asocial stage, nekritické sociabilita; asi do 3 měsíců)
 - 2) **zárodky citové vazby** – vazba nerozlišená, ve fázi utváření (asi do 6.- 8.měsíce)
 - 3) období **vyhraněné citové vazby** (plně kolem 4. roku)
-

Aspekty vztahové vazby

- vliv předpokladů pro tvorbu vazby **na straně dítěte i na straně vztahové figury** (matky, otce)
- k různým pečujícím osobám (k otci, k matce) **může mít dítě různý typ vazby**, přičemž pro zdravý vývoj je důležité, aby nejméně jedna z těchto vazeb byla **bezpečná**
- schopnost rodiče reagovat na vazbové chování dítěte a typ jeho reakcí jsou odvozovány zejména **z vlastní dětské zkušenosti rodiče**, takže typ vazby se se zvýšenou pravděpodobností **přenáší na další generace**

Co nám vazba poskytuje: „Vnitřní pracovní model“ jako předpoklad vztahů k druhým a k sobě

- **Zážitky z raných vztahů nastavují způsob navazování a udržování klíčových vztahů a tedy i schopnost k nim.**
 - Je moje maminka/tatínek, která/ý o mě pečuje, někým, kdo bude obecně reagovat pozitivně, když budu potřebovat pomoc a ochranu? (*„Co očekávám od svých blízkých?“*)
 - Jsem někým, komu se s velkou pravděpodobností dostane od maminky/tatínka/ pečující osoby pozitivní reakce? (*„Co pro sebe očekávám?“*)
-

1. fáze: „před vznikem citové vazby“

(*asocial stage*) – nekritická sociabilita

- od narození **zhruba do 3 měsíců** věku dítěte
- dítě reaguje tak, aby co nejvíce **zvýšilo pravděpodobnost pokračování kontaktu** s dospělými lidmi
 - pro vytváření zárodků citové vazby je velmi důležitý **tělesný kontakt** s matkou při **kojení** a laskání matky s dítětem.
 - iniciátorem udržování blízkosti bývá v tomto období většinou pečující osoba, dítě se však pomocí uvedených projevů chování snaží o co největší možnou přítomnost matky (pečující osoby).
- jde o projev **predispozice k sociálnímu kontaktu**, což se mimo jiné projevuje i tím, že dítě preferuje lidské tváře a hlasy
 - dítě **je také vybaveno speciálními atributy**, které poutají zvýšenou pozornost dospělých (například velké oči apod.).
 - v chování dítěte a dospělého pečovatele existuje značná **komplementarita**.
 - nejdůležitějšími konkrétními projevy chování jsou **natahování ručiček, stiskání, držení, úsměv a pláč**.

2. fáze „zárodky citové vazby“ (*stage of indiscriminate*) –nerozlišená, ve fázi utváření

- hlavním cílem tohoto období je **odlišení primární pečující osoby od ostatních** dospělých osob - především proto, aby dítě mohlo cíleně zaměřovat své vazbové chování
 - dítě se proto stále častěji snaží **aktivně iniciovat kontakt** se svými pečovateli
-

3. fáze „období vyhraněné citové vazby“

(clear cut attachment)

- významně ovlivněna mnoha změnami, které se u dítěte začínají projevovat v období kolem 7. měsíce věku - především změnami v oblasti motoriky, kognice a komunikace.
 - Vývoj motoriky v této etapě dítěti dovoluje **aktivní pohyb (lezení)**, pomocí nějž se snaží o udržování blízkosti s pečující osobou.
 - Dítě tak může matku **následovat, přibližovat se k ní či se od ní vzdalovat** nebo se na ni věšet.
 - Výrazným rysem je v tomto období tzv. **strach z cizince**, který se začíná objevovat hned z počátku a projevuje se především silnými protesty dítěte proti separaci od matky.

4. fáze „záměrný vztah a partnerství“

(goal-corrected partnership)

- v tuto fázi proces vývoje citové vazby vyústí (až) okolo čtvrtého roku nezbytnou podmínkou je **vytvoření základů identity** u dítěte
- pokud předchozí vývoj citové vazby probíhal bez vážných komplikací, **vztah matky a dítěte se proměňuje**
 - Dítě se postupně **zbavuje naprosté závislosti** na matce a stává se z něj autonomní jedinec.
 - Tato počínající nezávislost bývá (při bezproblémovém vývoji) **ukončena v dospělém věku**.
 - Dítě v této fázi vývoje je schopno se natolik oprostít od matčiny přítomnosti, že **může objevovat nové věci v okolním světě** (v našem kulturním prostředí – nástup do MŠ).
- dalším významným mezníkem v tomto období je **postupný vývoj empatie** – dítě dokáže chápat i potřeby druhých lidí a zjišťuje, že matka má i jiné potřeby, než pečovat
- citové vztahy s rodiči, vrstevníky, popř. partnery se tak postupně stávají **symetričtějšími** a spějí od jednostranné závislosti dítěte na rodičích k reciprocitě vztahů

Test neznámé situace – SST (M. Ainsworth)

- **Pozorování dítěte (do 2 let) při separační situaci. Trvá asi 90 minut, má 8 sekvencí:**

1. matka a dítě vchází do neznámé místnosti
2. matka si sedá a dítě má možnost volně se pohybovat
3. přichází neznámý člověk
4. matka jde pryč, opouští dítě s neznámým člověkem
5. matka se vrací zpět, cizí člověk odchází
6. matka odchází, nechává dítě samotné v místnosti
7. cizí člověk se vrací
8. cizí člověk jde pryč a matka se vrací

- **Sledování:**

- **stupně blízkosti, kterou děti vyhledávají u svých matek před a po separaci**
- **stupně blízkosti, kterou děti vyhledávají u cizí osoby, jsou-li na chvíli opuštěny matkou**
- **protestu při separaci od matky**

SST – test neznámé situace

<https://www.youtube.com/watch?v=QTsewNrHUHU>

Typy vazby

- ❑ **A)** nejistá vazba – vyhýbavá (**A**voidant)
 - ❑ **B)** bezpečná (jistá) vazba
 - ❑ **C)** úzkostná vazba
 - ❑ odmítavá / ambivalentní nebo
 - ❑ **D)** dezorganizovaná vazba
-

Chování v SST

■ A (vyhýbavá):

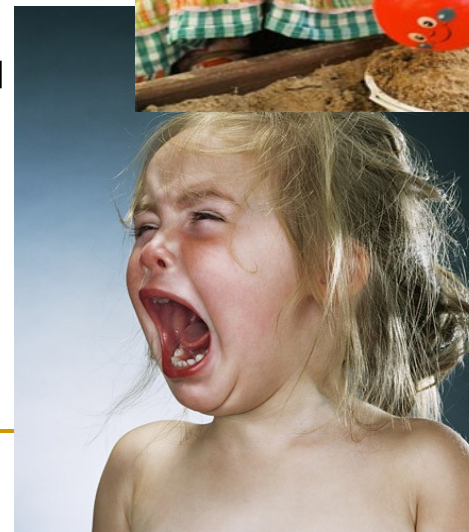
- Děti se příliš nepřibližují k matce a nepreferují ji před cizí osobou, mohou ale protestovat, když matka odchází.

■ B (jistá):

- Děti se drží v blízkosti matky, jsou si jisté a hrají si, když je přítomna. Bývají rozrušeny, když matka odejde, ale po jejím návratu se rychle zklidňují a pokračují ve hře.

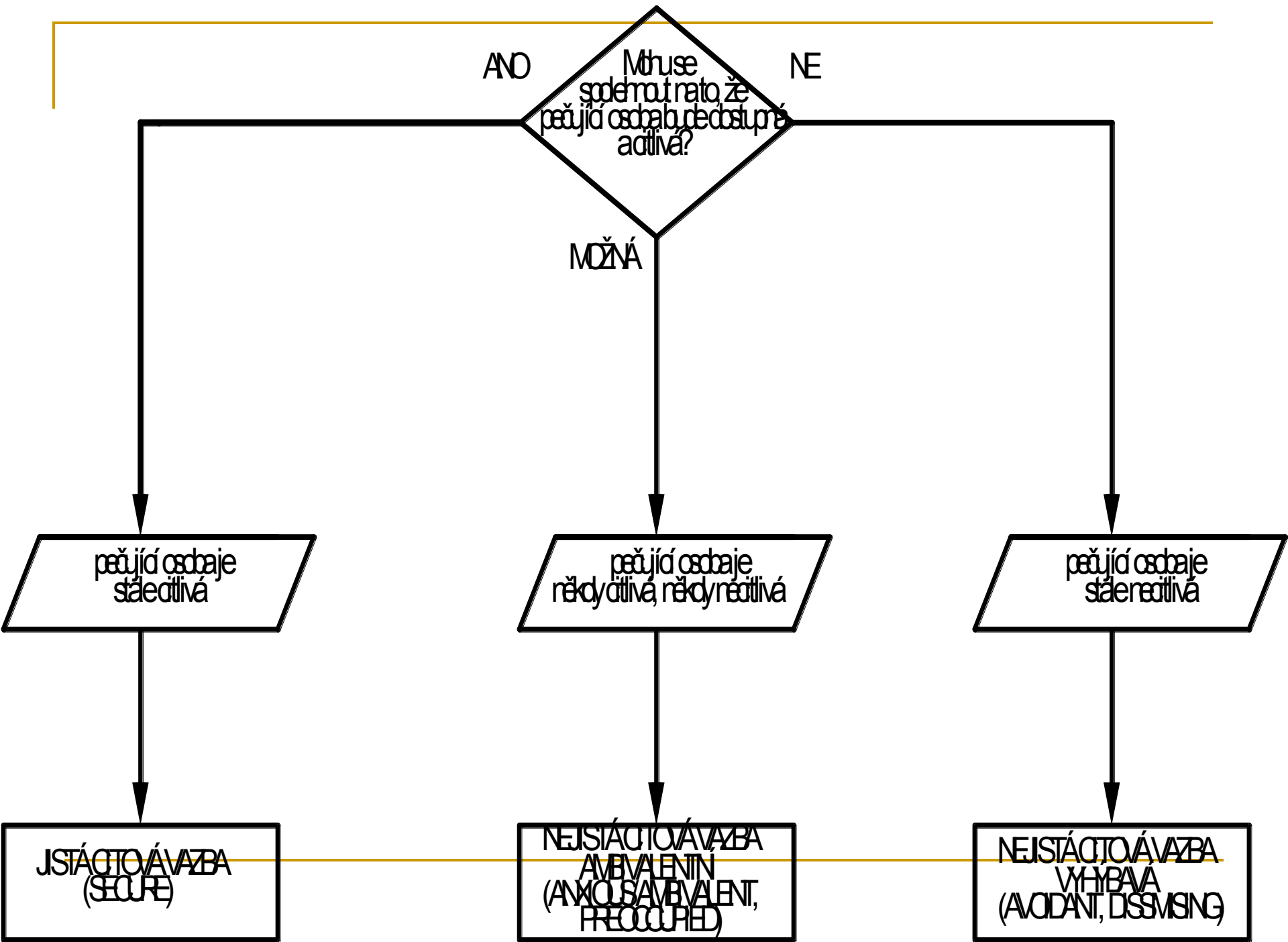
■ C (úzkostně odmítavá / ambivalentní):

- Děti se drží v blízkosti matky, ale mohou iniciativu z její strany odmítat, protestují při jejím odchodu, po návratu vykazují známky aktivní či pasivní hostility vůči matce.

4 kritéria jisté citové vazby

- 1) **Aktivní hra** a explorace v přítomnosti pečovatele (slouží jako bezpečné zázemí)
- 2) **Radostné vítání** s pečovatelem při opětovném setkání po separaci
- 3) **Efektivní utišení** dítěte pečovatelem v situacích, kdy je dítě rozrušeno
- 4) **Absence vzteku**, nevrlosti nebo stahování se z kontaktu (dítě bez potíží, zdravé, nasycené atd.)

Jistá citová vazba – předpoklady vzniku

- **Potěšení a radost** z blízkého kontaktu s dítětem
 - Srozumitelné **vyjadřování emocí**
 - Citlivost na **sociální podněty** od dítěte
 - Pohotové a adekvátní **povzbuzování dítěte** do objevování nového - explorace
-

Vyhýbavá citová vazba – předpoklady vzniku (A)

2 možné zdroje chování pečujících osob:

A

- trvalé **odmítání pokusů dítěte o útěchu** či jejich odklánění stranou (zvláště pak o útěchu formou tělesného kontaktu)
- **Nedostatečná vnímavost** k projevům dítěte
- Projevování **negativních pocitů** směrem k dítěti

Tyto pečující osoby je možno popsat jako **rigidní a sobecké**, které s vysokou pravděpodobností své děti **nepřijímají**.

Vyhýbavá citová vazba – předpoklady vzniku (B)

B

Druhým potenciálním zdrojem vzniku této formy citové vazby je:

- **velmi „horlivá“ pečující osoba**
- **nepřiměřená míra stimulace**, se kterou si dítě neví rady a nestojí o ni

Adaptivní odpovědí dítěte na takové projevy chování může být naučené vyhýbání se těmito osobám.

Ambivalentní citová vazba – předpoklady vzniku

- **Nestálost péče**
- Značně **proměnlivá citlivost k potřebám** dítěte, oscilující mezi nadšením na jedné straně a lhostejností na straně druhé
- Chování, které rodič projevuje směrem k dítěti přitom **není odpovědí na podněty dítěte**, ale pramení spíše z aktuálního naladění rodiče.
- S touto proměnlivostí péče se dítě snaží vypořádat zoufalou **snahou o získání pozornosti** – ať už skrze pláč nebo snahou o tělesný kontakt s rodičem. Je-li jeho snaha o získání pozornosti neúspěšná, je zarmoucené a rozčílené.

Zvládání stresu u jednotlivých skupin

- **Vyhýbavá citová vazba** – (A) – předpokládají, že pečující osoba je nedostupná, neposkytuje jim útěchu nebo je zahlcuje, vyhýbají se jí
 - **Jistá** - (B) – předpokládají u pečující osoby útěchu a s důvěrou ji vyhledávají
 - **Ambivalentní** - (C) – naučily se, že jejich pečující osoba je občas nedostupná, vyhledávají ji, ovšem s nedůvěrou
-

Skupina D – dezorganizovaná vazba

- U dětí, které byly obtížně klasifikovatelné dle Ainsworthové kódovacího systému, rozpoznali Mainová a Solomonová čtvrtý druh citové vazby – tzv. **dezorganizovaný**.
- Tyto děti nemají žádný stabilní způsob, jak zvládat stresovou situaci (oproti typům A, B, C): Dítě **nemůže vyvinout jakoukoli fungující zvládací strategii** – reaguje z toho důvodu dezorganizovaně
 - Typická je pouze nehybnost, „zamrznutí“, obavy z pečovatele, protichůdné reakce, nekonzistence v chování nebo naopak stereotypie gest a pohybů.
- Dítě je někdy **stresováno samotným pečovatelem** – nastává paradox, místo aby pečující osoba byla zdrojem bezpečí, stává se zdrojem stresu.
- Do této kategorie často spadají **děti s různým druhem postižení, týrané, zneužívané...** (viz též **psychická deprivace v dětství, trauma**)

Co podporuje možnost rozvoje jisté vazby?

- Pečující osoby, které mají samy vytvořeny vazby **navozující pocit bezpečí**, a jsou „**zdrojem útěchy**“.
- Osoby, které dovedou **reflektovat své vlastní emoce**, a **neberou** jednání/slova dítěte jako osobní útok proti sobě.
- Osoby, které dovedou vnímat **chování jako sdělení**.
- Osoby, které umějí dítěti pomoci porozumět jeho vlastnímu chování a **změnit ho**.

Co pomáhá?

- **Řád, denní režim**
 - **Důležitost fyzické přítomnosti**
 - **Ovládání se – nejít do boje o moc**
 - **Možnost výběru**
 - **Vlastní kázeň – zastavit se, naladit se a až pak konat**
 - **Přirozené následky místo trestů**
 - **Time –in (oddychový čas pro dítě)**
 - **Povzbuzení místo pochvaly**
-

Přístup k dětem s poruchou vazby: praktické tipy

■ Daniel Hughes - koncept PLACE:

- **Playfullnes (hravost)** – humor, legrace, hra, zážitky, hezké chvíle...
- **Love (láska)** – s láskou vidět, kým se dítě může stát
- **Acceptance (přijetí)** – *„také bych se tak cítila, kdybych žila v dětském domově jako ty..., kdybych přišla o mámu, ... kdybych byla svědkem toho, čeho ty...“; „chápu, proč je pro tebe těžké...“*
- **Curiosity (zvědavost)** – *„zajímá mě proč..., přemýšlím, proč asi..., zajímalo by mě, zda...“*
- **Empathy (empatie)** – *„koukám, že s tím zápasíš – mohu ti s tím pomoci? Zdá se, že je to pro tebe těžké..., je to děsivé, když člověk musí...“*

Přístup k dětem s poruchou vazby: praktické tipy

- Dítě se strategií přizpůsobení „*je mi to jedno*“, „*nevím*“, „*jak chcete*“ → **necháváme dítě volit, rozhodovat, zkoušet, ochutnávat, zažívat**
- rodič dítěti vysílá zprávu: „*zajímá mě, co ty chceš, mám pro tebe čas, abychom to spolu zjistili*“
 - př. mléko nebo džus? s obrázkem nebo bez?
- **Sdílení zkušeností**
 - při společné práci, při vyprávění příběhů a historek (když jsi byl malý, když jsme si pro tebe jeli,...) – **dítě a rodič sdílí emoce, dávají pozornost stejné věci → sblížení**
- **Dítě „mluví“ nepřijatelným chováním → učíme mluvit slovy**
 - „*ted' a tady zkus říct, co potřebuješ*“